

Timișoara și evreii – un model de coexistență fructuoasă

Autor: Getta Neumann, autoarea ghidului turistic „Pe urmele Timisoarei evreiești. Mai mult decât un ghid”

Istoria evreilor în Europa este una zbuciumată, cu vremuri de conviețuire pașnică și realizări fulminante, întrerupte de evenimente catastrofale. Istoria orașului Timișoara demonstrează consecințele benefice pentru întreaga populație a coabitării armonioase a locuitorilor de diferite etnii și confesiuni. Datorită unor circumstanțe fericite, pogromuri și Holocaustul au ocolit Timișoara. În plus, mulțumită unei constelații speciale – compoziția multietnică, -confesională și -lingvistică echilibrată a populației–, istoria de sute de ani a evreilor în orașul Timișoara s-a petrecut într-un climat de bună înțelegere și colaborare, cu excepția câtorva perturbări.

Inaugurarea edificiilor din patrimoniul evreiesc

Atmosfera de colaborare a fost favorizată de participarea orașului la evenimente de mare însemnătate pentru comunitatea evreilor, așa cum au fost ceremoniile de inaugurare a edificiilor sinagogale și a sediului comunității. În anul 1865 și-a deschis porțile sinagoga din Cetate care devenea cel mai mare lăcaș de rugăciune din oraș pe vremea aceea, ceea ce nu a deranjat pe nimeni. Festivitatea de inaugurare a decurs cu mare pompă – s-au tipărit nu mai puțin de 1500 de programe și 1200 de bilete de intrare. În fața templului s-a ridicat un cort uriaș pentru generali și ofițeri de rang înalt, iar lumea s-a adunat în ritmul produs de o orchestră militară. Rabinul Mór Hirschfeld și notabilități evreiești și neevreieștiau ținut cuvântări, iar la sfârșitul ceremoniei s-a intonat imnul național. Pe 7 mai 1872, sinagoga a fost reinaugurată cu ocazia vizitei lui Franz Joseph I, împăratul Austriei din Casa de Habsburg și regele Ungariei, Croației și Boemiei. Era un gest suprem de recunoaștere a evreilor drept cetățeni cu drepturi depline, aparținând unei comunități importante în oraș. Un rol determinant în construcția templului a jucat Ignátz S. Eisenstädter (1830-1893), industriaș, președinte al comunității și mecena. „Impulsurile acțiunilor sale erau nobile ambiție de a promova tot ceea ce era bun, nobil și patriotic”, a scris Josef Geml, primar și istoric. Pentru a înțelege în ce măsură era respectat, cităm rândurile lui Geml: „... la 9 aprilie 1893, cu ocazia funeraliilor sale ... au participat, în afară oficialităților și vârfurilor

evreimii de aici, toate comunitățile religioase din Ungaria de Sud, corporațiile comerciale și industriale fie în masă, fie prin delegați. 10.000 de persoane au participat la cortegiul funerar, o mulțime pe care orașul nu o văzuse până atunci.” (Josef Geml, *Vechea Timișoara*. Editura Cosmopolitan Art, Timișoara, 2016, p. 418-419).

În 1895, la consacrarea sinagogii din cartierul Iosefin, primarului Carol (Károly) Telbisz i s-a oferit o cheie de aur a locașului, o invitație simbolică de participare la viața interioară a comunității.

În 1896 se anunța cu entuziasm în presă proiectul de construcție a sinagogii din cartierul Fabric, opera arhitectului Lipót Baumhorn. Interesant este că o parte din finanțarea construcției a fost acoperită printr-o loterie organizată de către primărie. Suma, 6000 de coroane din totalul de 162.000, reprezenta mai puțin de 4% din cost, dar simboliza bunăvoință. La serbarea de inaugurare din 1899 erau prezente, conform tradiției, notabilitățile orașului. La fel s-a petrecut în decembrie 1906 la inaugurarea sediului, clădire proiectată tot de Baumhorn, str. Gheorghe Lazăr nr. 5. Au participat prefectul Gregor Kabdebó, de origine armeană, adjunctul său Sándor Ioanovici, cu nume de sonoritate slavă, primarul Carol Telbisz, bulgar de origine, notarul-șef Josef Geml, german, la fel ca și Rudolf Bandl, șeful poliției, apartenențele etnice ilustrând compoziția populației timișorene.

Viața ecumenică

Colaborarea între confesiuni a atins noi culmi după Al Doilea Război Mondial. Rabinul dr. Ernest Neumann împreună cu Mitropolitul Nicolae Corneanu, capul Bisericii Ortodoxe, cu Sebastian Kräuter, episcop catolic, și cu alți șefi de culte, au promovat ecumenismul, mânăți de, în formularea rabinului, „hotărârea ca, prin mijlocirea credinței în același unic Dumnezeu, să facem pe toți păstoriții noștri să devină o familie unitară, ținând seamă de adevărul evidențiat de profetul Maleahi: „Oare nu avem cu toții același Părinte ceresc, oare nu același Dumnezeu ne-a creat pe toți?” În 12 ianuarie 1990 s-a ținut un serviciu ecumenic în fața Catedralei pentru martirii revoluției române din decembrie 1989. Rabinul și Mitropolitul s-au rugat împreună, înconjuțați de mulțimea adunată. Această tradiție continuă până în zilele noastre, delegați ai bisericilor creștine participând la sărbătorile evreiești, în timp ce conducătorii comunității evreilor sunt prezenți la sărbătorile creștine. Cultivarea acestor relații ameliorează comunicarea între membrilor comunităților, cât și

înțelegerea și acceptanța tradiției și obiceiurilor evreiești.

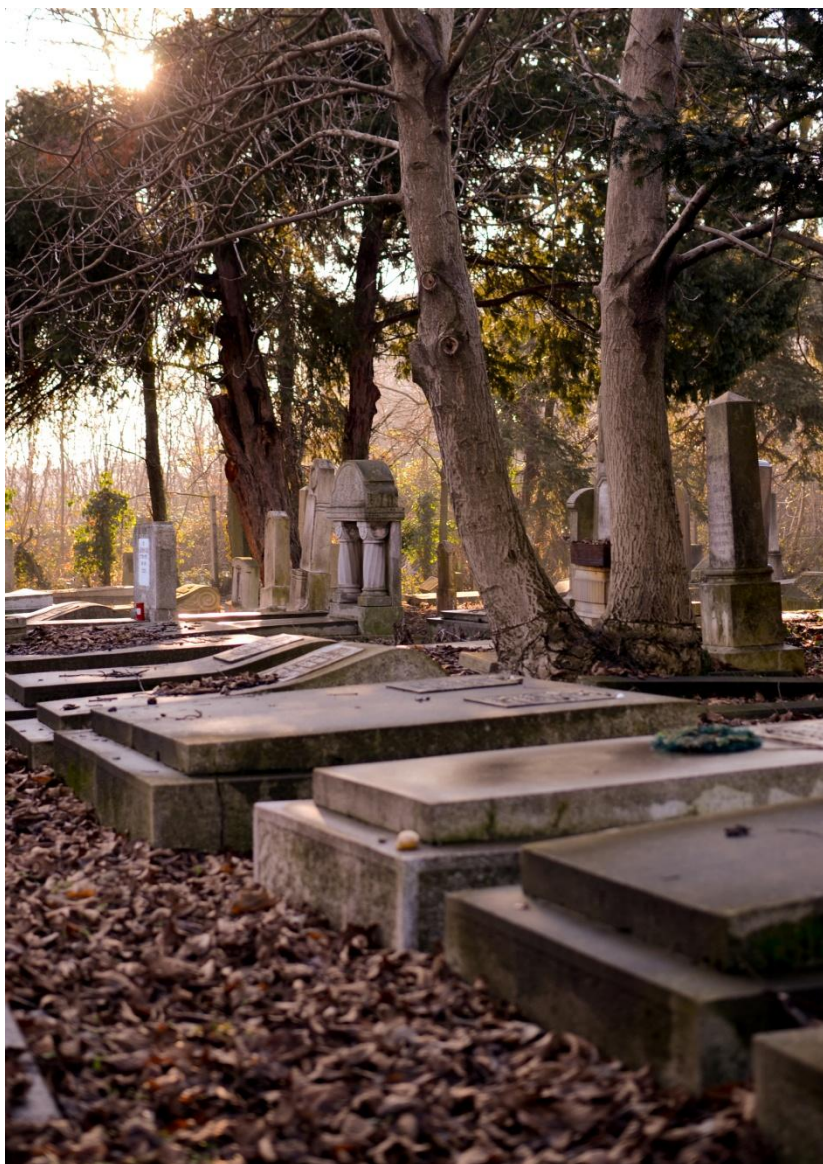
Distincții și onoruri pentru personalități evreiești

Este demn de remarcat că numeroase personalități evreiești au fost distinse pentru realizări excepționale și pentru munca lor pentru binele public. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, patru familii evreiești au primit titluri nobiliare ereditare, pe baza meritelor lor deosebite în promovarea interesului obștesc: Israel Derera de Gyarmata, Ignátz Eisenstädter de Buziaș, Salamon Sternthal de Nagypél și Eduard Gotthilf de Miskolcz. Primul a fost la un moment dat președintele comunității sefarde, următorii doi președinți ai comunității din Cetate, ultimul a fost membru în comitetul de conducere. Mulți evrei au fost aleși în consiliul municipal. Redactorul Ármin Barát și avocatul Steiner Adolf au fost consilieri regali. Printre cei care au primit titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Timișoara se numără poetul Anavi Adam, rabinul Ernest Neumann, Ioan Holender, director de operă la Wiener Stadtooper și, ulterior, director artistic al festivalului Enescu, cineastul Peter Dornhelm, dirijorul Ladislau Roth, fizicianul Peter Freund și alții. Avocatul dr. Adolf Vértes, președinte al comunității evreilor timp de decenii, a fost o asemenea personalitate, încât, în anul 1930, orașul a dorit să-i cinstească memoria, numind o stradă din centrul orașului strada dr. Adolf Vértes, actuala stradă Nicolae Paulescu. În 1940, în urma măsurilor rasiale, strada a primit o denumire diferită. În preajma sinagogii din Fabric este strada Rabin Dr. Ernest Neumann, onorând pe acela care timp de 63 de ani a fost rabin și vreme de două decenii președinte al comunității, o personalitate care a împăcat și unit cetățenii orașului.

Concluzii

Pe baza stimei, încrederii și omeniei s-au creat relații de bună vecinătate și prietenie care au marcat mentalitatea orașului. În atmosfera pătrunsă de respect reciproc și de recunoașterea evreilor ca buni cetățeni și membri utili ai societății, s-au realizat valori incomensurabile în domeniul economic, social și cultural. În creuzetul timișorean s-a probat posibilitatea și reușita coexistenței între oameni de etnii și confesiuni diferite.

Pentru mai multe informații puteți consulta ghidul turistic „Pe urmele Timisoarei evreiești. Mai mult decât un ghid”, Editura Brumar 2019, de Getta Neumann.

Shalom Timișoara

Autor: Gheoghe Blaj, stakeholder local, ghid turistic

Banatul este o zonă în care se întâlnesc foarte multe culturi, foarte multe etnii. De-a lungul timpului aici s-au așezat foarte mulți coloniști din diverse colțuri ale Europei. Fiecare dintre aceste etnii a venit cu propria limbă și propriile tradiții, rezultând un mix cultural extrem de interesant.

Timișoara este și el un oraș cu foarte multe etnii și nu este de mirare dacă mergând pe stradă auzim maghiară, sârbă, germană sau o altă limbă străină

din Europa.

Dar pe lângă maghiari, nemți, sârbi, bulgari, slovaci, în Banat au venit și evrei. Mergând prin cartierul Cetate din Timișoara vom găsi unul din lăcașele de cult ale comunității evreiești, și anume Sinagoga din Cetate, aflată lângă patrulaterul evreiesc care găzduiește sediul comunității evreiești din Timișoara.

Nu este însă singurul lăcaș de cult mozaic din Timișoara. Dacă ne plimbăm prin cartierele istorice ale orașului vom găsi în cartierul Iosefin sinagoga din Iosefin, funcțională și astăzi. În cartierul Fabric, întâlnim sinagoga din Fabric, o bijuterie în stil maur, care sperăm să fie transformată într-un muzeu dedicat evreilor din Timișoara și Banat. Cum spuneam, în cartierul Cetate întâlnim sinagoga din Cetate care este în proces de restaurare și, în curând, lucrările vor fi gata iar singoga va reveni la frumusețea de altădată.

Dar nu numai sinagogile sunt obiective ce pot fi incluse în cadrul unui traseu al evreilor din Timișoara.

Nu departe de cartierul Cetate se află cimitirul evreiesc. Cimitirul este o adevărată carte de istorie a evreimii timișorene, dar și o colecție de opere de artă în piatră, căci multe din monumentele funerare din partea mai nouă a cimitirului sunt frumos sculptate în marmură sau piatră.

Plimbându-ne pe aleile cimitirului găsim cea mai veche piatră funerară ce datează din anul 1636. Pe lângă această piatră funerară mai găsim și mormintele prim-rabinilor Timișoarei dar și ale altor personalități de care se leagă istoria orașului.

Însă, nu numai sinagogile și cimitirul evreiesc sunt obiective ce pot fi incluse într-un traseu legat de evrei prin Timișoara. Mulți evrei înstăriți au comandat construirea unor case frumoase, unor palate cu fațade splendide, iar aceste clădiri pot fi incluse în traseul legat de evrei. Palatele Dauerbach, Merbl, Neuhausz, iată doar câteva din palatele cartierului Cetate ce trebuie musai admirate. Dar nu numai în cartierul Cetate întâlnim astfel de clădiri. În toate cartierele istorice întâlnim clădiri comandate de familii de evrei sau care au fost proiectate de arhitecți evrei. Poveștile din spatele acestor clădiri au fost adunate de Getta Neumann, fiica prim-rabinului Timișoarei, Ernest Neumann, o carte deosebită, "Pe urmele Timișoarei evreiești".

În 2019, la începutul lunii septembrie a avut loc prima ediție a festivalului evreiesc de la Timișoara. A fost o zi plină de evenimente, o zi în care timișorenii, și nu numai, au putut să descopere istoria poporului evreu,

tradițiile și bucatele tradiționale evreiești dar și muzica și dansurile evreiești. Pe lângă toate acestea, de-a lungul zilei au fost organizate și tururi ghidate prin cartierul Cetate legate de evrei. A fost un eveniment extrem de interesant care s-a bucurat de un public numeros.

În contextul Timișoara 2021, organizarea de evenimente alături de comunitatea evreiască din Timișoara este un lucru excepțional. Există un interes ridicat pentru a descoperi această comunitate. În acest mod Timișoara se poate alătura orașelor europene care pun în valoare comunitățile evreiești din orașele lor.

Pe urmele evreilor din Galați

Autor: Dr. Anca Filipovici, cercetător ISPMN (ASP Rediscover), Cluj-Napoca

„M-am născut la Galați” – rememora poeta de origine evreiască, Nina Cassian (1924-2014) –, „dar tot ce rețin din scurtul timp petrecut acolo sunt butoaiele cu pește sărat sau calupurile de brânză albă cu „purici”, sau gheretele cu cilindri de limonadă, unul galben, altul roșu, statuia lui Costachi Negri, Strada Domnească, grădina publică, lacul cu lebede și, evident, Dunărea”.

Moștenirea culturală evreiască din zona dunăreană a României valorizează astăzi nu doar un bogat potențial turistic pentru viitor, ci și mărturia istorică a trecutului unor numeroase comunități evreiești. La nivel național, cea mai importantă evoluția demografică a acestora a avut loc în perioada dintre cele două războaie mondiale, când evreii din România Mare reprezentau 4.2% din populația țării după criteriul apartenenței religioase (peste 750.000 de persoane). Doar jumătate dintre aceștia au supraviețuit tragediei Holocaustului, cei mai mulți luând apoi calea emigrării. Istoriile comunităților evreiești au traiectorii comune, dar și destine diferite, corelate de contextul politic și de dinamica transformărilor teritoriale.

În Moldova – regiune cu o bogată moștenire iudaică – prezența evreilor este atestată documentar încă din perioada medievală, legată de activitățile negustorești și relațiile economice întreținute la curțile domnești. Conviețuirea cu majoritarii este descrisă adesea de istorici sub semnul unei „toleranțe ostile”. Cu toate acestea, secolele următoare marchează diversificarea activităților evreiești din Moldova, în direcția meșteșugurilor și a profesiilor liberale, dar și auto-organizarea instituțională a comunităților. Sporirea populației se accentuează mai ales în secolul al XVIII-lea, pe fondul imigrărilor dinspre Rusia și Galiția și al proceselor de colonizare dispuse de autorități în interesul boierilor și al bisericii. Evreii devin actori activi în viața societății din Moldova, atât în centrele urbane mai mari, cât și în nou-createle târguri evreiești (*shtetl*), aspirând la emanciparea cetățenească. Naturalizarea colectivă va fi însă obținută tardiv, abia după Primul Război Mondial. Aceste secole sunt marcate așadar de procese complexe ce includ atât eforturi de integrare, cât și rezistență la asimilare și reacții la antisemitism.

Evreii din Moldova sunt denumiți „evrei pământeni”, indicând astfel originile adânci în istoria Moldovei și apartenența la Vechiul Regat al României. În prima jumătate a secolului XX, deși multe comunități păstrează ritul tradițional așkenaz, mulți evrei fiind vorbitori de idiș, noile generații se vor dezvolta în strânsă legătură cu limba și cultura românească, ca parte a procesului de aculturație. Sintagma evreu-român caracterizează de altfel numeroși oameni de cultură, scriitori și artiști, tributari ambelor componente identitare. Pentru aceștia, antisemitismul exacerbat din anii '30 și '40 va genera adevărate drame ale dublei identități.

În sudul Moldovei, în orașul-port Galați, evreii urmează același parcurs istoric. Primele comunități compacte încep să se dezvolte din secolul al XVII-lea, într-

o ambianță profund multietnică. În consonanță cu o viață religioasă bogată, instituțiile comunitare apar în zorii modernității, prin crearea de sinagogi, cimitire evreiești, spital israelit și școli primare, bresle meșteșugărești, societăți de binefacere, baie rituală, Hevra Kadișa etc. În 1906, Comunitatea evreiască din Galați dobândește statut juridic. Galați a fost și un important centru sionist, găzduind, până la 1919, Comitetul central al Federației Sioniștilor din România. Arhivele consemnează o activitate comercială intensă, umbrită periodic de ciocniri violente cu membrii comunității grecești, dar și de episoade populare antisemite alimentate adesea de autorități. Secolul XX deschide în istoria evreilor o perioadă a marilor provocări și a tragediilor. În timpul Primului Război Mondial, Galați s-a aflat aproape de linia frontului și a suferit mari pierderi. În bătălii au participat și evrei gălățeni înrolați în armata română. 128 de evrei au rămas înscriși în lista eroilor căzuți la datorie. Perioada interbelică marchează apoi o nouă etapă. În orașul-port trăiau în anii '30 peste 19.000 de evrei (aproape 20% din populația orașului), reprezentând una dintre cele mai importante comunități din Moldova (a doua ca mărime după Iași). Manifestându-se activ în toate ramurile socio-profesionale, unii membri marcantți ai comunității dețineau funcții importante în administrația locală. Pe lângă numeroase fabrici și ateliere create de evrei, marea industrie gălățeană ia amploare și prin eforturile familiei Auschnitt, care dezvoltă uzinele metalurgice Titan. Domeniul cultural este marcat de reprezentații artistice, de o piață de carte incipientă întreținută de librăriile evreiești, dar și de apariția de publicații de presă evreiască, în limba română, ebraică și în idiș, ce consemnau atât istoricul comunității, cât și evenimentele curente.

Anii celui de-al Doilea Război Mondial marchează nefericit destinul orașului bombardat în repetate rânduri, dar și al evreilor gălățeni. Politicile antisemite implementate încă din timpul domniei regelui Carol al II-lea și agravate de guvernările de extremă dreaptă au afectat și comunitatea dunăreană, care se va confrunța cu numeroase restricții, spolierea de bunuri, pogromuri, deprivarea de drepturi cetățenești, internări în lagăre pentru prestarea muncii obligatorii etc. La 30 iunie 1940, se desfășoară cel mai dramatic eveniment petrecut în acel an: masacrul de la Gara din Galați. Momentul are loc în contextul cedării Basarabiei și nordului Bucovinei către sovietici, Galați fiind un important punct de evacuare a populației care se retrăgea din Basarabia. Câteva mii de persoane de diverse etnii încercau însă să pătrundă pe teritoriul

ocupat de sovietici, simultan cu cei aflați în retragere. În haosul creat, mii de refugiați, cei mai mulți evrei, au fost ținuți în loc, fără apă sau mâncare. La protestele acestora, armata și jandarmii locali au deschis focul, urmând comanda superiorilor, și omorând sute de persoane, evrei și ne-evrei. După instaurarea regimului politic postbelic, viața evreiască din Galați a început să se refacă treptat. Unii au încercat să se adapteze noii puteri, dar marea parte a populației evreiești a luat drumul emigrării spre Palestina sau către alte destinații. Populația evreiască a Galațiului s-a diminuat dramatic: la începutul anilor '90, încă se mai aflau 180 de evrei în oraș, în timp ce ultimul recensământ (2011) consemnează doar 100 de persoane. În Galațiul de astăzi, evreii sunt printre „marii absenți”. Urmele prezenței lor în istoria orașului sunt înmănușate într-un patrimoniu cultural care trebuie conservat și promovat. Proiectul Rediscover pune în valoare această moștenire remarcabilă, reflectând aportul inestimabil al evreilor la plasarea Galațiului pe harta culturală și turistică a țării.

Surse:

Nina Cassian, *Memoria ca zestre*, Cartea I, Editura ICR, București, 2003.

Anca Filipovici, Attila Gidó (eds.), *Trecutul prezent. Evreii din România: istorie, memorie, reprezentare*, Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2018.

Lucian Zeev Herșcovici, Violeta Ionescu, *O istorie a evreilor din Galați: file de cronică de la începuturi până la emigrare*, vol. 1, 2, Editura Hasefer, București, 2018.

Prezentarea vieții și operei lui Otti Berger la Osijek

Autor: Municipality from Osijek

Duminică, 26 ianuarie, cu ocazia Zilei Internaționale a Comemorării Holocaustului, Comunitatea Evreiască din Osijek a organizat prelegerea și prezentarea vieții și operei lui Otti Berger, o renumită designer croată Bauhaus de origine evreiască, născută în 1898 la Zmajevac (Vörösmart) , în regiunea Baranya, în vecinătatea Osijek, ucisă în 1944 la Auschwitz. Lectorii au fost profesoara Ana Lehocki-Saramdržić, de la Facultatea de Științe Umaniste din Osijek, profesoara de istorie a liceului Andreja Mlinarević și elevul de liceu Zvonimir Rajčević. Întrucât Zmajevac (Vörösmart) la acea vreme era o parte a Imperiului Austro-Ungar, unde majoritatea locuitorilor au fost întotdeauna de origine maghiară, ea este adesea privită ca o artistă maghiară. Este prezentată în mod dominant însă ca o artistă croată pentru că a studiat la Zagreb. Otti Berger a terminat Academia Regală de Arte și Meserii Artistice

din Zagreb în 1926. În 1927 a plecat la Bauhaus din Dessau și s-a înscris oficial la un curs de studii unde a participat pentru prima dată la cursul pregător, cu László Moholy-Nagy, și prelegeri susținute de Paul Klee și Wassily Kandinsky. Ulterior s-a înscris la atelierul Textile de la care a absolvit în 1930. În toamna anului 1931, la recomandarea Guntei Stölzl, Otti a devenit conducătoarea titulară al atelierului de țesut în stil Bauhaus, dar nu a primit niciodată numirea oficială. Noul director, Mies van der Rohe, a încredințat conducerea atelierului Textil designerului Lilly Reich, în timp ce Otti Berger a devenit adjunctul ei. În 1932 a părăsit atelierul Bauhaus și și-a deschis propriul „Atelier pentru textile” la Berlin, stabilind o cooperare de succes cu numeroase companii de textile care produceau materiale pe baza soluțiilor sale inovatoare. În 1936 i s-a interzis să lucreze în Germania datorită originilor sale evreiești și a fost obligată să își închidă afacerea. În acea perioadă, majoritatea profesorilor Bauhaus, inclusiv logodnicul ei Ludwig Hilberseimer, au reușit să obțină vize și să plece în America. Otti Berger a încercat să facă același lucru deoarece în 1938 László Moholy-Nagy a invitat-o să se alăture Noului Bauhaus din Chicago. În căutarea unui loc de muncă și în așteptarea vizei, ea a stat câteva perioade scurte la Londra. Datorită bolii mamei sale, incapacității de a-și găsi de lucru în Anglia (nu vorbea limba, avea o deficiență auditivă, fără prieteni - pentru englezi ea era nemțoaică), în 1938 s-a întors la Zmajevac. Din păcate, în aprilie 1944 a fost deportată la Auschwitz împreună cu familia ei, iar acolo a murit.

Aspecte ale vieții evreilor din orașul Timișoara, reflectate în câteva documente de arhivă pe parcursul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea

Autor: Dr. Teodora Ligia Drăghici, consilier superior, Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale

În urma păcii de la Passarowitz din 1718, orașul Timișoara devine centrul administrativ al Provinciei Banatul Timișan, conducerea orașului revenind Magistratului, care după ridicarea Timișoarei la rangul de Oraș Liber Regesc, prin Diploma lui Iosif al II-lea din 21 decembrie 1781, este investit cu puterea executivă, economică și jurisdicțională. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în urma evenimentelor din 1848 – 1849, Timișoara devine capitala Voivodinei și a Banatului Timișan.

Pe întreg parcursul secolelor XVIII – XIX, orașul cunoaște o dezvoltare, atât din punct de vedere economic, al organizării administrative, al arhitecturii și urbanismului, cât și din punct de vedere al dinamicii populației, stabilitatea și modernizarea contribuind la creșterea numărului de locuitori. De precizat este faptul că în perioada supusă studiului, mozaicul etniilor și religiilor existente în cetatea Timișoarei și periferiile acesteia îi cuprinde firește și pe evrei.

Printre documentele păstrate de-a lungul timpului în fondul documentar al orașului Timișoara și mai puțin cercetate, probabil datorită paleografiilor gotică și latină în care sunt redactate, se regăsesc acte referitoare la evreii care s-au născut, au trăit sau au fost în trecere prin Timișoara. Rețin atenția pentru cercetare, documente referitoare la conscripții ale evreilor tolerați și netolerați, în vederea supunerii lor la plata taxelor, solicitări de aprobare a stabilirii sau prelungirii șederii în Timișoara, confirmarea lui Isaac Levi Ierusalemitan ca rabin al evreilor spanioli și germani din oraș, remunerarea sa de către comunitate, o reclamație referitoare la nerespectarea autorității sale, precum și testamentul acestuia.

Astfel, cea mai veche mențiune documentară, păstrată în acest fond, o constituie o listă a evreilor germani și spanioli domiciliați în Cetate și Palanca Mare la 1728, un număr de 44 de persoane^[1], din același an datând și o listă care cuprinde un număr de 19 persoane dintre care 18 evrei germani și un evreu spaniol, care se aflau în Cetatea Timișoarei la 4 iunie 1728.^[2]

Este îndeobște cunoscut statutul de tolerați^[3] pe care evreii l-au avut de-a lungul timpului și în aceste condiții existența unor documente referitoare la acordarea sau recunoașterea anumitor drepturi ale acestora aduce o rază de lumină asupra existenței lor zbuciumate. Astfel, în cursul anului 1739 autoritățile fac referire la dreptul de măcelărit pe care îl posedă evreii spanioli

încă din timpul turcilor[4], drept conform căruia preiau, probabil, îndatorirea de a aproviziona populația în mod regulat cu carne, îndatorire nerespectată – fără precizarea motivelor - în anul 1740, când Magistratul orașului se plânge Administrației Provinciale în acest sens[5].

În data de 8 ianuarie 1743 o nouă conscripție a evreilor germani și spanioli furnizează date despre numărul capilor de familie, locul nașterii acestora, țara de origine, starea civilă, numărul copiilor, părinților, rudelor, profesia, achitarea taxei de toleranță, fiind cuprins și un număr de 11 capi de familie din care 9 evrei germani și 2 evrei spanioli: din Lugoj, Caransebeș, Sânpetru, Panciova, Aradul Nou, Vârșeț, Palanka Nouă.[6] Alături de conscripții, corespondența între autoritățile administrative furnizează informații cu privire la regimul evreilor din Timișoara, reglementări ale autorităților vremii privind statutul acestora, constituirea comisiilor pentru realizarea conscripțiilor, soluționarea unor litigii[7], practicarea comerțului, etc.

Anul 1755 aduce, pe lângă taxa de toleranță, o nouă impunere pe venit, urmată de închiderea prăvăliilor datorită protestului împotriva respectivei impuneri.[8]

Odată cu încorporarea Banatului la Ungaria, comunitatea evreilor din oraș înaintează împăratului un memoriu de prezentare a stării de fapt, în care se solicită un nou regim în ceea ce îi privește.[9] Nu rezultă modul în care memoriul a fost soluționat, dar faptul că autoritățile respectau anumite drepturi câștigate în timp de comunitate este evidențiat de adresa de răspuns a Administrației Camerale, prin care comunică Magistratului orașului faptul că nu poate fi sistată construirea de noi imobile în *Quarré-ulevreiesc*, situat în spatele Primăriei, deoarece acesta este un drept acordat comunității de către împărat.[10] La data de 12 septembrie 1787, se semnează actul de predare-preluare a jurisdicției asupra *Quarré-ulevreiesc* între Administrația Camerală și Orașul Liber Regesc Timișoara, cu un inventar privitor la impozitul pe imobile și venit.[11]

Autorităților locale le este impusă, de asemenea, respectarea reglementărilor referitoare la drepturi câștigate de evreii din cuprinsul Regatului Ungar, un exemplu în acest sens fiind circulara Consiliului Regal Locotenențial Ungar, emisă la Bratislava la data de 28 aprilie 1783, referitoare la permisiunea acordată evreilor de a nu-și rade barba. Prin intermediul circularei li se solicită autorităților să nu permită molestarea lor datorită portului de barbă.[12] Dreptul membrilor comunității de a practica activități comerciale este ilustrat

de cererea unor reprezentanți ai evreilor tolerați din Timișoara, adresată Magistratului orașului, la data de 5 august 1783, prin care aceștia solicită retragerea autorizației de a face comerț ambulant și la târgurile săptămânale, evreului Berl Frankel din Nikolsburg. Cererea este însoțită de două liste nominale ale evreilor care prestează acest tip de comerț.[13] Între reglementările benefice, cu referire la scutiri fiscale, se înscrie și circulara transmisă Orașului Liber Regesc Timișoara de către Consiliului Regal Locotenențial Ungar, la 24 ianuarie 1786 care prevede, între altele desființarea "taxei de corp" – *Jüdische Leibmauth*. [14]

Pe modelul provinciilor ereditare austriece, se solicită reglementarea dreptului evreilor care nu posedă drept de cetățenie și de meșter, de a putea angaja creștini ca și calfe, [15] fapt evidențiat de corespondența oficială între autoritățile locale purtată în perioada 1878 -1802.

Mărturii cu privire la mobilitatea în spațiu, dar mai ales la acordarea cetățeniei unor evrei stabiliți în Timișoara, se găsesc în Registrul alfabetic de evidență a cetățenilor orașului Timișoara - *Catastrum Civium* vol. II, care cuprinde înregistrări din perioada 1833 -1894, în care sunt înregistrate, în anul 1852, un număr de 7 persoane de religie israelită, ca cetățeni ai orașului. Cei șapte cetățeni sunt bărbați căsătoriți, având vârste cuprinse între 32 și 58 ani, originari din Giera, Miskolc (HU), Sânnicolau Mare, Vârșeț (SRB), Lovasberény (HU), Bonyhád (HU) și Lugoj. Ca profesie, 6 dintre aceștia sunt comercianți și unul este meșter sticlar [16].

Cunoașterea și cercetarea trecutului prin intermediul documentelor de arhivă păstrate, poate pune în lumină aspecte inedite referitoare la viața comunității, la oamenii locului, la ocupațiile lor, la restricții și impuneri, la drepturi și obligații, la situația materială și familială.

[1] Serviciul Județean Timiș Arhivele Naționale (S.J.T.A.N.), f. a. *Primăria Municipiului Timișoara*, dosar 1/1728, filele 1-2

[2] *Ibidem*, dosar 3/1728, fila 1

[3] *Ibidem*, dosar 3/1737, fila 1 – Administrația Provincială Bănățeană dă Magistratului german dispoziții referitoare la numărul limitat al evreilor germani și spanioli, tolerați la Timișoara și în Banat cerând respectarea întocmai a acestor dispoziții.

[4] *Ibidem* dosar 2/1739, filele 1-4

[5] *Ibidem*, dosar 1/1740, fila 1

[6] *Ibidem*, dosar 1/1743, filele 1-13

- [7] *Ibidem*, dosar 2/1748, filele 1-2
[8] *Ibidem*, dosarele 1, 2, 3/1755
[9] *Ibidem*, dosar 9/1779, filele 1-3
[10] *Ibidem*, dosar 2/1783, fila 1
[11] *Ibidem*, dosar 5/1786, filele 1-4
[12] *Ibidem*, dosar 8/1783, fila 1
[13] *Ibidem*, dosar 20/1783, filele 1-4
[14] *Ibidem*, dosar 19/1786, fila 1
[15] *Ibidem*, dosar 18/1787-1802, filele 1-5
[16] *Ibidem*, dosar 25/1833, filele 10v, 14v, 16v, 34v, 45v.

Despre câteva beneficii ale Proiectului Rediscover la Timișoara

Autor: Bogdan Șoflău, Consilier turistic

Compartimentul de Turism al Consiliului Județean Timiș

Participarea mea la proiectul Rediscover, ca angajat în administrația publică județeană, cu atribuții în sectorul turistic, rol definit prin pretențioasa expresie „stakeholder local”, m-a făcut să reflectez mai mult asupra modului în care relațiile interetnice au funcționat în trecut în Timișoara și asupra rolului

comunității evreiești în evoluția orașului.

Pentru localnicii „cu vechime”, diluarea sentimentului de comunitate, din cauza mișcărilor rapide de populație, prin sosiri sau plecări în masă, voluntare sau forțate, este o traumă. Mulți dintre timișorenii din generațiile mai vechi au încă o percepție idealizată asupra orașului, o proiecție în care indivizi de naționalități diferite trăiau împreună, împărtășeau valori comune și cooperau, în ciuda diversității identităților.

Acest concept, care nu este golit de conținut nici acum, poate fi regăsit în poveștilor celor din generațiile a doua și a treia, ce au un rol esențial în conservarea memoriei colective. Aș spune, însă, că întâmplările cu evrei sunt –ce-i drept, la o evaluare subiectivă – relativ puține. Descreșterea dramatică a numărului evreilor în ultimele decade poate fi o explicație pentru asta.

Redescoperirea trecutului comunității evreiești și cunoașterea micii comunități de azi, care numără abia câteva sute de suflete, sunt gesturi reverențioase față de oameni ce au lăsat orașului o moștenire prețioasă și o parte din inimă lor, de care comunitatea cosmopolită a prezentului este tot mai puțin conștientă.

Proiectul Rediscover are meritul, cel puțin la Timișoara, dar probabil și în alte orașe, de a menține atenția decidenților locali și a publicului asupra patrimoniului cultural pe care comunitățile evreiești l-au creat.

Produse turistice nou introduse, precum Festivalul Evreiesc *Shalom Ierusalim* Timișoara sau tururile cu tematică evreiască, pe care le-a susținut financiar și Asociația pentru Promovarea și Dezvoltarea Turismului în Timiș, materialele de promovare noi și alte idei de promovare turistică, sunt câștiguri sesizabile. Suntem recunșcători echipei de proiect din Primăria Timișoara, pentru munca riguroasă, și Comunității Evreiești din Timișoara, care se lasă descoperită.

Ca lucrători în turism, vedem oportunitățile de dezvoltare a turismului cultural, inclusiv prin punerea în valoare a moștenirii culturale evreiești. Mai importante, însă, decât exploatarea acestui patrimoniu, ni se pare conservarea și prețuirea lui de către noi, cei care pendulăm între proiecția mentală a cetății

idealizate și realitatea marelui oraș, care se străduiește să redea strălucirea centrului istoric, din bunăstarea pe care dezvoltarea economică actuală o aduce.

P.S. După turul tematic al Timișoarei, făcut împreună cu colegii din proiectul Rediscover la începutul lui 2019, unora dintre noi ni s-a permis să păstrăm, ca suvenir, kipa primită la vizitarea cimitirului evreiesc. În drumul spre casă, în acea zi, am purtat kipa și am simțit că atrag asupra mea mai multe priviri decât de obicei. Sunt sigur că asta s-a întâmplat doar pentru că este o piesă vestimentară neobișnuită, dar am putut să empatizez mai bine cu acei oameni pentru care asumarea identității nu a fost întotdeauna un lucru ușor. Să fim recunoscători că acele vremuri au trecut și să redescoperim lucrurile care ne apropie.

Timshell – sau o formă de a opta

Autor: Dan Mircea - Stakeholder local, Consiliul Județean Timiș

Întâmplarea/soarta a făcut de a fi locuit în spațiul intracarpatic, cu precădere în Oradea, Cluj-Napoca și Timișoara. Copilăria, vremea celor mai vii emoții și descoperiri, am trăit-o în Oradea – oraș care la aceea vreme (anii '70) încă mai păstra izul perioadei interbelice și imediat după. Astfel în memoria

comunității locale se păstra amprenta puternicei comunități evreiești (de amintit faptul că anul 1944 consemna în Oradea o comunitate de aproximativ 30 000 de evrei dintr-o populație totală de 91.000 locuitori), amprentă prezentă nu numai prin multitudinea de clădiri secesion – civile și religioase – (Palatele Moskovits, Ulmann, Vulturul Negru, Sinagogile Ortodoxe și cea Neologă realizate în stilul neomaur), cât și prin conduita citadină a locuitorilor, devenită chiar tabieturi care păstrau parfumul interbelic al Europei Centrale. Poetul Endre Ady, care s-a format la Oradea, scria despre evrei: “Orașul acesta cu mulțimea sa de evrei este ca și cum cineva, în loc să pună dospeală în făină, ar fi pus un pumn de făină în dospeală; pâinea a crescut, aluatul a ieșit din coș; evreii din Oradea au înălțat orașul din starea sa provincială. Toate acestea au făcut din acest oraș un adevărat Paris pe malurile Peței.”

În prima decadă a noului mileniu am descoperit Timișoara, – la început m-a frapat aplecarea către cosmopolitism a comunității cu anumite tente de multiculturalism ușor exhibate, în contrapondere cu naționalismul evident afișat cu tente vizibile de elitism universitar a Clujului din care tocmai veneam. Mi-a luat ceva vreme să descopăr “semne/urme” ale viețuirii comunității iudaice în orașul de pe Bega, stârnindu-mi atenția sinagogile din zona centrală și îndeobște sinagoga de rit status quo ante din zona pieței Traian (n.b.: nu am putut să nu remark frapanta asemănare cu fosta sinagogă din Fiume Croația -distrusă în 1944 – dar prezentă în multe cărți poștale). În rest, aceeași suită de clădiri în stil secesion care-mi amintește de corso-ul din Oradea.

Ș-acum despre prezent: acest proiect transfrontalier pentru regiunea Dunărea este cu adevărat o excelentă oportunitate pentru promovarea unei comunități de mici dimensiuni (așa cum este comunitatea evreiască din orașele țintă – Banja Luka, Kotor, Osijek, Regensburg Szeged, Timișoara), comunitate cu o specificitate aparte care nu se lasă exhibată prea mult . Făcând o paralelă între promovarea patrimoniului cultural evreiesc din Oradea versus a celui din Timișoara, nu pot să nu remarc diferența de abordare comunitară. Ca să mă fac mai bine înțeles: în ultimul deceniu Oradea a reușit (cu fonduri locale, granturi europene și donații) să reabiliteze și să introducă în circuitul cultural, turistic și/sau confesional majoritatea lăcașurilor de cult precum și a unei însemnate părți a clădirilor emblematice evreiești; în același ecart de timp, în Timișoara nu s-a reușit punerea în valoare a mai nimic din

acest patrimoniu cultural și arhitectural evreiesc. De ce?, lăsând la o parte calitatea exercițiului administrației din aceste orașe, o explicație pur personal ar fi următoarea: comunitatea iudee din Oradea a suferit crunt rigorile și hecatomba Holocaustului, trasus în massivele deportări în lagărele de exterminare naziste (din 30.000 de evrei orădeni s-au mai întors după 1945 aproximativ 2000), respectiv comunitate evreiască din Timișoara a fost ferită de toate aceste traumă personal și colectivă. În consecință, în mentalul comunității evreiești din Oradea, mai sus amintitul episoade traumatizant, au condus la necesitatea conservării/prezervării memoriei/moștenirii cultural proprii, care a devenit o prioritate, o obligație acută, și care printr-o fericită înlănțuire de interese locale și pârgii financiare, coroborată că mobilizarea/sensibilizarea diasporei evreiești a condus la ceea ce putem vedea acum în orașul de pe Crișul Repede.

Evident, nimic nu este pierdut încă nici pentru valorosul patrimoniu cultural și confesional din Timișoara (bunele practice constatate la Oradea putând fi aplicate, rezultând povești de success similare). Acest proiect poate să fie o perfectă “unealtă” pentru crearea contextului instituțional, după cum urmează:

Pasul 1: Demararea procedurilor de înfrățirea orașelor dunărene parte în acest proiect.

Pasul 2: Adoptarea în fiecare comunitate în parte, a deciziei de instituire a “anului promovării comunității evreiești” – n.b.: prin decizie locală în fiecare an se va promova una dintre comunitățile conlocuitoare; e.g. în Timișoara se poate propune anul 2021 – anul promovării comunității române (acest an coincide cu desemnarea orașului ca și Capitală Culturală Europeană), anul 2022 anul promovării comunității maghiare, anul 2023 anul promovării comunității sârbe, 2024 anul promovării comunității rrome, 2025 anul promovării comunității musulmane, 2026 ar putea fi anul promovării comunității evreiești, etc. În aceeași cheie ar trebui să se instituționalizeze și în celelalte 5 orașe.

În acest fel și o **comunitate mică**, cu resurse material modeste, poate să-și promoveze moștenirea cultural și să-și preserve identitatea în mult mai mare măsură decât doar prin uzitatele deja: “zile ale culturii ...”, evident ele rămân benefice și sunt facil de realizat pentru o comunitate bine încheagată, dar mai dificil de susținut și cu o anumită inconsistență în cazul comunităților mici și cvasi ermetice – cum este cazul comunităților evreiești.